

Matthias Weber a csata mítoszát vizsgálja. Már a II. Henrik herceg halálát követő években megfogalmazódik, hogy a keresztény hit és népe védelmében keresztény mártírhalál lett a sorsa. A herceg körüli legendák a XIV—XV. században anyja, Hedvig életírásai hatására alakultak, bővültek. A csata megítélése a reneszánsz és barokk idején még nem vált a modern kori nacionalizmus által manipulálttá. Nem elsősorban Henrik német, vagy lengyel volta kerül a középpontba, hanem tettének heroizálása. Leonidas hőstettével állítják párhuzamba, Marcus Curtiust emlegetik, vagy I. Ottónak a magyarok feletti lech-mezei diadalát. Lengyelország keresztény védőbástya szerepének első feltűnését látták a tatárok elleni csatában, s úgy vélték, a Nyugatot a hősiesség lengyel ellenállás mentette meg a tatároktól. A sziléziai lengyel nemesség is előszeretettel illesztette be családi krónikájába a csatában való részvétel hagyományát, amihez elég volt, ha a familia XIII. századi létezéséről akadt adat (I. erre a kötet végén olvasható összeállítást). A XVIII. század végétől erősödnek meg azok a hangok, amelyek a csatában kizárólag vagy lengyel, vagy német (esetleg cseh) sikert láttak. Szergej Szolovjev (+1879) a vereséget isteni büntetésként értékelte, mivel a lengyelek beengedték a németeket Pomerániába és Sziléziába. A politikai retorikában éppúgy szolgált a német-lengyel együttműködés példaként (a német-lengyel megnemtámadási egyezmény, 1934 táján), mint a bolsevik Oroszország elleni küzdelem szimbólumaként. A csata évfordulóján, 1941-ben német részről a sziléziaiak és Henrik német voltát bizonyították, s Bécs 1683. évi di-

csőséges megvédésével állították párhuzamba. Az ellentétes vélemények 1945 után is megmaradtak a historiográfiában, de ismertetésük meghaladná jelen recenzió terjedelmét.

Werner Bein tanulmánya a csatának a német szépirodalomra gyakorolt hatását mutatja be, jól rímelve az előző írásra. *Vera Schmilewski* a csata középkori ikonográfiáját tárgyalja, míg a kötet zárótanulmányai (*Heinrich Grüger*; *Bernhard Rupprecht*) a wahlstatti bencés prépostság történetét és a mai barokk templomot ismertetik.

A kötetet hasznos, részletes bibliográfia zárja, amelybe az évfordulóra megjelent tanulmányok egy része is bekerült. Nemsokára a hazai történetseknek át kell tekinteniük az évforduló kapcsán külföldön megjelent munkákat. Ehhez most a következőket tudjuk még hozzátenni: *Jackson, Peter*: *The Crusade Against the Mongols* (1241.) In: *Journal of Ecclesiastical History* 42, 1992. 1—18.; *Golinski, Mateusz*: *Templariusze a bitwa pod Legnicą — próba rewizji pogładów*. In: *Kwartalnik Historyczny* 98, 1991. 3. sz. 3—15.

A kötet példamutató módon nyújtja egy forrásszegény esemény és annak tanulságos utóélete színvonalas és érdekesítő, jól illusztrált bemutatását. Nem utolsó sorban annak is örülhetünk, hogy a nehezen megszerezhető lengyel tanulmányok — de részben ilyen a német sziléziai helytörténeti kutatás is — feldolgozásával minden korábbinál pontosabb képet kapunk a tatárjárás számunkra sem mellékes északi frontjáról s annak legjelentősebb csatájáról.

Veszprémy László

BENCZE LÁSZLÓ

KÖNIGGRÄTZ

A tesvérháború vége

(Zrínyi Kiadó, Budapest, 1991. 292. o.)

Az első 30—40 oldalt elolvasva kissét túlméretezettnek éreztem a múltba való visszatekintést. Nem értettem, hogy egy 1866-os hadjárat és sorsdöntő csata leírását miért kell Mária Terézia és Nagy Frigyes kora háborúinak bemu-

tatásával, illetve hadászati elveivel kezdeni. Aztán, ahogy haladtam előre a könyvben és az évtizedekben, fokozatosan bontakozott ki előttem az ismert hadtörténész, Bencze László művének „titka”. Megértettem, hogy egy

nagyon is céltudatosan fölépített szerkezetű könyvet tartok kezemben, amely bár egy 125 évvel ezelőtti történelmi sorsforduló eseményeivel foglalkozik, minden sorával, minden szavával a má-nak szól és mondandóját nagyon is érde-mes megszívlelni. Szinte kézzel fog-hatóvá válik az ismert mondás: his-toria est magistra vitae. Napjaink egyik fontos kérdése az, hogy honvé-dségünk követésre méltó példaképeket, elődöket keres. Ezért múltunkba nyúl vissza. És múltunknak az idő múlá-sával megszépült emlékei között ott vannak az Osztrák-Magyar Monarchia császári és királyi (k.u.k.), illetve az azt megelőző császári királyi hadse-regének hagyományai is. Ott vannak a pompás parádék, a harcászatot, lő-kiképzést megelőző fontosságú, gondo-san fehérre tisztított uniformisok, a pattogó de azért kissé keringőre is em-lékeztető indulók és a birodalomból összeverbuvált soknyelvű katonák. A „birodalom” hadserege. Bencze László kiemelkedő érdeme, hogy aprólékos bizonyítással rávezet minket a felisme-résre: ez a hadsereg már 1866-ot jóval megelőzően, már a napóleoni háború-kat követő években megrekedt a fej-lődésben. Mind szemléletében, mind hatászatában-harcászatában, kiképzé-sében menthetetlenül elavult volt. A fő mozgató erejét nem a tudás, a rá-termettség, a gyakorlat és a korszerű-ség alkotta, hanem a rokonság, a szár-mazás és a császár iránti feltétlen lo-jalitás. Ahol egy gróf Gyulai Ferenc tábornok azért lehetett 1859-ben az olaszországi osztrák hadsereg főpa-rancsnoka, mert „káprázatos gasztró-nómiai képességekkel rendelkezett”, ahogy ironikus hangvétellel Bencze László jellemezte. És a katasztrofális vereség miatt leváltott tábornok egyál-talán nem kesergett. „Visszavonult pompás bécsi palotájába és... haláláig európai hírű ebédeket, vacsorákat és bálakat rendezett.” Egyszóval, ezek a hagyományok?

Különösen élessé és tapinthatóvá vált a Habsburg-birodalom elmaradottsága, hadseregének korszerűtlensége és pa-rancsnokainak makacs ragaszkodása a Napóleon idejében bevált, de azóta már erőteljesen túlhaladott hadászati, harcászati elvekhez, amikor 1866-ban, a Németország feletti uralomért vívott küzdelemben a gyors ütemben fejlődő, polgárisodó és korszerű hadsereggel rendelkező Poroszországgal került

szembe. Szerzőnk biztos érzékkel fo-galmazta meg, hogy Königrätznél nem egyszerűen a több mint száz éves „test-vérháború” ért véget. Königrätz en-nél sokkal több — ismeri fel —, az első modern értelemben vett európai háború! A háborúk gépi korszakának nyitánya és a régi háborúk epilógusa. A porosz hadsereg hátultöltő rendszerű puskái egyszerűen lesöpörték — az egyébként bátran harcoló — osztrák ezredeket a csataterokról. Kiemelkedő szerephez jutott a vasút, a táviró. Az e technikai újdonságokat céltudatosan kihasználó poroszok behozhatatlan elő-nyökhöz jutottak. Megteremtették a korszerű hadkiegészítést, mozgósítást. Modernizálták a kiképzést. Új hadá-szati, harcászati elveket vezettek be, stb. Az osztrákok — élükön Ferenc József császárral — meg, féltek minden újtól. Jellemző mozzanat: bár Morvaország-ban már rendelkeztek elegendő vasút-tal, mégis *gyalogmenettel* vonták össze hadrendjüket, rengeteg értékes időt vesztve. Érdemes megjegyezni, mert pon-tosan érzékeli a kor Európája „felsőbb-rendűségi tudatát”, hogy bár alig egy évvel korábban fejeződött be az ame-rikai polgárháború Észak győzelmével, sem a poroszok, sem az osztrákok nem vesznek annyi fáradtságot, hogy tanul-mányozzák tapasztalatait. Pedig Ame-rikában már az említett technikai új-donságokat nagy számban és tudato-san alkalmazták.

Bencze László — követve Rüstow egy megjegyzését — Königrätzet egy na-gyon jelentős történelmi folyamat első lépcsőfokának tekinti, kiemelkedő jelentőségű jelzésnek. Véget ért a sok nemzetből álló „birodalmak” korszaka. A leggyengébb pontnál, a Habsburg Birodalomnál megkezdődött az a bom-lási folyamat, amely századunkban csú-csosodott ki és napjainkban, a Szovjet-unió szétbomlásával ér véget. Az osztrák-porosz háborúban a modern, egy-nyelvű nemzetállam győzött a biroda-lom felett, jelezve, hogy a legközelebbi vihar kíméletlenül el fogja — az ak-kor a magyarok által megmentett — Habsburg Birodalmat sodorni.

Úgy tűnik, Bencze László írásakor a „klasszikus eposz” jól bevált szerke-zeti felépítését követte. Ez könyvének vitathatatlanul előnyére vált, mert jól tagolt, könnyen követhető. Az alap-konfliktus fölvázolása után az olvasót megismerteti a „seregekkel”, a szem-ben álló felek hadseregeivel, szerveze-

tével, fegyverzetével, hadászati, harcászati elveivel, majd a hadszíntérrel. És itt kezdődnek a problémáim. Nem az az van bajom amit leírt, hanem az az, ami kimaradt a könyvből. Amit leírt, az mind a helyén van. Olvasmányos, stílusa az éppen leírtak tartalmához igazodva hol kellően mérték-tartó, hol ironikus... Amit leír az támadhatatlan. Viszont kimaradt az az „apparátus”, ami még használhatóbbá, kezelhetőbbé tette volna könyvét. Például: a hadszíntér színes hegy- és vízrajzi térképe. Olyan jól szerkesztett táblázatok, vázlatok, sémák, amelyekkel elérte volna, hogy a szöveges leírások olvasásakor vizuálisan is meg-elevenedjenek az erőviszonyok, a hadrendi felépítések, csoportosítások stb. És talán legjobban egy névmutató hiányzik. A magyar, horvát, cseh nevek-nél még csak eligazodtam, sejtve, hogy az osztrák hadsereg tagjai lehetnek, de a németekkel már csődbe kerültem. Márpedig viszonylag nagyszámú tábornokot emleget a szerző. Így — ennek hiányában nem maradt más, mint hogy készítettem magamnak egy „ki-kicsodát”. E felsorolt hibákért a szerző mellett a kiadó is elmarasztható. Mert a parancsnokok neveire nagyon is nagy szükség van. Bencze László ugyanis a hadműveletek leírásakor a szó szoros értelmében kézzelfogható közelségbe hozza az eseményeket. Következésképpen, minden egyes eseménynél szembesíti az ellenfeleket. Szinte egy „detektívregény” izgalmával tudjuk tetten érni az egyes parancsnokok eredményeit vagy baklövéseit. Ez utóbbiban főleg az osztrákok jeleskedtek. Benedek Lajos tábornok, főparancsnokról kiderül például, hogy bár korábban kiváló hadtestparancsnoknak bizonyult, egy egész hadszíntér feletti főparancsnokoskodás már meghaladta erejét. Ráadásul vezérkarával sem tudta a kellő összehangot megtalálni. Igazából nem bizonyult a porosz vezérkar főnöke, a zseniális Moltke méltó ellenfelének, aki merész, kezdeményező és előrelátó hadvezér volt.

Az egyes hadmozdulatok és manőverek, már vázolt módszer szerinti elemzése nagyon sok hasznos tapasztalatot

ad még ma is és segít megérteni azt a német és osztrák katonai gondolkodást, pontosabban kialakulásának egy döntő fontosságú szakaszát, amely hosszú évtizedeken át meghatározta a magyart is. Úgy vélem, nem túlzás, ha a hadtörténelemmel foglalkozók fontos olvasmányának tartom a könyvet.

Az 1866. évi porosz-osztrák háború és Königrätz katonai történetének mind a mai napig ez a könyv az első részletes magyar nyelvű feldolgozása. Nem túlzok, ha határainkon túli jelentőségét is hangsúlyozom. Akár az osztrák, akár a német hadtörténelmet tekintjük át, Bencze László könyvének nincs miért szégyenkeznie. Helye van köztük is, mert bátran mer sablonokkal szakítani és bálványt dönteni. Nem kell részletesen bemutatni Ferenc József császár mai ausztriai népszerűségét. Elég Bécs forgalmasabb utcáin végigsétálni. Bencze László róla készített portréja viszont már korántsem olyan hízog, mint a bécsi kirakatokból ránk néző jovialis, pofaszakállas uralkodóé. Szürke, unalmas, minden újítástól féltő és elzárkózó szorgalmas bürokrata képe rajzolódik ki könyve oldalain. Nem ért a hadvezetéshez és elsősorban a hozzá hasonló bürokrata udvaroncokra hallgat. Ismerve szerzőnk többi írását is, megkockázatom a kijelentést, hogy ma hazánkban kevesen ismerik jobban nála a hazánk sorsát is jelentősen befolyásoló, több mint hat és fél évtizedig uralkodó császárt és királyt. Véleménye autentikus és mentes minden túlzástól. Többek között ezért is tartom könyvét jelentős hadtörténelmi munkának. Tárgyilagossága, pontossága mintaszerű.

Befejezésül megjegyzem, hogy szándékosan nem tértem ki a hadjáratnak, az osztrákok katasztrofális vereségének a magyar történelemre is rendkívül fontos következményére: a kiegyezésre. Azt viszont célszerű még megjegyezni, hogy a soknyelvű császári hadsereg 300 000 katonájának mintegy harmada magyarországi származású volt. Königrätz tömegsírjaiban több tízezer magyar katona is nyugszik.

Pataky Iván